

ÉLETMÓDVÁLTÁSOK HOMORÓDALMÁSON IDŐSEBB TÓDOR ALBERT ÉLETÚTJÁN KERESZTÜL¹

B. Tódor Enikő

Tanulmányom alapjául a falusi társadalom változási folyamataival foglalkozó írások elemzése, személyes tapasztalataim, a homoródalmási szóbeli történelem és édesapámmal folytatott célirányos beszélgetéseim szolgálnak. Az általam tárgyalt korszakot Homoródalmás vonatkozásában Oláh Sándor² kutatta legmélyrehatóbban, előtte Szabó Gyula³, Kardalus János⁴, korábban pedig Kozma Miklós⁵. A közvetlen környéken Mihály János⁶, Zepeczaner Jenő⁷ és szélesebb kontextusban Gagyí József⁸ foglalkoztak a témával. Írásom gerincét az a több órányi hangfelvétel adja, amelyet édesapámmal az utóbbi négy évben vettem fel. Ezt az anyagot igyekeztem az aktuális történelmi háttérben elhelyezni. Úgy gondolom, az itt leírtak a kor megismerésében és megértésében tanulságul és talán valamelyest iránymutatóul is szolgálhatnak az eljövendő nemzedék számára.

Homoródalmás a 20. század elején

A 20. század elején Homoródalmás lakossága földművelésből, állattartásból, az erdők hasznából és kiegészítő tevékenységként mészégetésből, illetve városi idénymunkákból élt. A falu közelében kevés volt a jó minőségű termőföld a több mint kétezer⁹ lakos növénytermesztésből történő ellátásához. Az állattartás körülményei lényegesen jobbak voltak, mert Homoródalmás határa a környező falvakéhoz képest hatalmas,¹⁰ így a falutól távolabbi földeket kaszálóként, legelőként használhatták. A 10-15 kilométer távolságra levő kaszálókon sok almási családnak nyári szállásai¹¹ (kis egyhelyiséges, általában boronafalú házcsúrral) is voltak. A falu településszerkezetére jellemző volt a *tanórok*. A *tanórok* több, esetleg többtíz ház, amelyek úgy épülnek, hogy egy zárt terület vesznek körül, így a házak mögötti kertek egybefüggő, védett területet képeznek. Almáson több ilyen *tanórok* is van. A házak és a gazdasági épületek mérete a birtoknagyságtól függött. A bennvalóban (ez a házask telek neve Homoródalmáson) a lakóházak mellett pajtás csűr, szín, disznó- és tyúkpajta, kinti kemence állt. A csűr mögötti kertekben termesztették a zöldségeket, minden egyebet pedig a mezőn. A házak egy-, két-, vagy háromosztatúak voltak, esetenként lakópincével.

¹A tanulmány a K105556 számú, Tradíció és modernizáció Erdély néprajzi képének változásában a 19-21. században. Alap kutatás folytatása a Szabadtéri Néprajzi Múzeum *Erdély épületegyütteséhez* című OTKA kutatás keretében készült.

²OLÁH 2001, 2004a, 2004b, 2004c, 2006, MIHÁLY, OLÁH 2013.

³SZABÓ 1980.

⁴KARDALUS 1980.

⁵KOZMA 1943.

⁶MIHÁLY, OLÁH 2013.

⁷ZEPECZANER 1993.

⁸GAGYI 2006.

⁹1910-ben Homoródalmás lakossága 2381 fő volt. VARGA 1998.

¹⁰Homoródalmás külterülete 112,2 km².

¹¹MÁRKOS 1980.

Télen a házban főztek, nyáron a kemence előtt, a kisházban vagy a lakópincében. A berendezési és használati tárgyakat helyi vagy környékbeli kisiparosok készítették. Jellemző volt a festett bútor, a 19. század végén, 20. század elején pedig megjelentek a flóderos bútorok. A gazdasági szerszámok egy részét (favilla, gereblye, szerszámnyelek) az emberek maguk készítették és a mesterek által készített eszközök (például szekerek) kisebb javításait is maguk végezték. A gyapjút, kendert az asszonyok maguk munkálták meg, fonták-szötték, a kenyeret maguk sütötték, a szappant maguk főzték, egy-két hetente – a nagycsalád közösen – szapultak. Sötétedés után 1961-ig – a villany bevezetéséig – gyertyát, petróleumlámpát használtak, kijárólámpással vagy saját készítésű fáklyával világítottak. A faluban éjjeliőrként a férfiak szerre voltak szolgálatban. A mezőt határpásztor ügyelte, sötétedés után nem szabadott kimenni, ő figyelte, hogy nappal ki, merre jár. Tűz esetére úgy készültek, hogy minden kapun ott volt a jel: vödör, vasvilla, csákány stb., ki mivel kellett menjen oltani. A harangot olyankor félreverték. Vasárnaponként templomba jártak. A lakosság – néhány bevándorolt családtól és a vegyes házasságokkal almásra került katolikusoktól eltekintve – zömében unitárius volt,¹² és az ma is. A faluban néhány zsidó boltos család is élt a második világháború előtt. Telente rendszeresek voltak a bálók, táncmulatságok, Almáson több cigányzene-
kar működött. A nem zenész cigányok seprűt kötöttek, kosarat, lábtörlőt fontak. Szinte minden családnak lovai voltak, akinek nem volt, az ökröt, bivalyt vagy tehenet használt igavonásra. A „számosállatok”¹³ mellett juhok, kecskét, disznót tartottak, valamint ludat és egyéb baromfit. Az állatok itatásához nagyon sok víz kellett, ezért, ha lehetett, a faluban is a folyóvízre hajtották őket, a kutakból inkább csak télen itattak. A szegényebbek számára – akiknek a portáján nem volt kút – a faluban volt néhány közkút. Tavasztól őszig több kijáró csorda volt, és a tinók, borjak, juhok kint háló csordákban voltak. A tehenek a bivalyokkal együtt, a disznók és a kecskék más-más csordában jártak. A férfiak tavasszal a legelőt és a kaszálót takarították. A szántás, boronálás után minden évben összeszedték a köveket, majd kupacokba rakták a föld szélén, vagy az utakra hordták ki. Vetés, ültetés után a kapálás következett, majd a kaszálás. Nyártól az aratás, cséplés, sarjúkaszálás, majd az őszi szántás, télen a ganyézás, erdőlés, ház körüli munkák adtak elfoglaltságot. A szénát, a sarjút távoli kaszálókon *csinálták*. A Vargyas völgyében száznál több szálláshely volt szénataroló csűrökkel.¹⁴ Kaszálás idején két-három hétig ott laktak. A kaszálókról nyáron is hoztak szénát a faluba, de inkább télen, szánon. Előfordult olyan is, hogy az állatokat hátrahajtva a Vargyas völgyében teleltették ki, helyben etetve fel a takarmányt. Kaszáláskor kecskét vagy tehenet is vittek magukkal, hogy legyen tejük. Az asszonyok naponta hazajártak, ellátták az otthoni teendőket, hordták az élelmet a kaszálón maradt családnak, hetente kenyeret sütöttek. Így napjában 6-14 kilométert gyalogoltak. A juhokat húsvétól az első hóesésig pásztorok kezére adták. A pásztorok a saját részéért és némi fizetségért őrizték azokat.

A nagyszülők

Ilyen föld nélküli pásztor volt Tódor János (1879-1954) is Homoródalmáson. Neki és Kádár Rebekának (1883-1957) két fia és egy leánya született. A *Falumezeje* nevű utcában laktak, a Tódor „bennvalóban”, egy 30 négyzetméter körüli, pince nélküli kis faházban. Legidősebb fiuk András volt, majd Julianna lányuk, végül Mózes fiuk született meg. Tódor János 1910-ben, többre vágyva, családját hátrahagyva Amerikába ment szerencsét próbálni. Ekkor ő 31 éves volt, szülei már nem éltek. Földet akart venni, a bizonytalan pásztorélet helyett földművesként gazdálkodni. Családja Homoródalmáson maradt.

¹²1910-ben 1884 unitárius, 344 görögkatolikus, 101 római katolikus, 13 református, 36 izraelita, 3 evangélikus. 2011-ben 985 unitárius, 197 római katolikus, 1 evangélikus, 10 ortodox, 9 Jehova tanúi, más vallású 66, vallás nélküli 25. VARGA 1998.

¹³Számosállatnak a nagyobb testű állatokat nevezik, azok száma után állapítják meg a szükséges legelőterületet.

¹⁴MÁRKOS 1958.

1. kép.

Kádár Rebeka anyósával és gyermekeivel:
Juliannával, Andrással és Mózessel

Tizenegy évet töltött Pittsburghben, tizen-egynéhányad magával szülőfalujából, rossz körülmények között. Egy vasöntödében dolgozott, öntöttvas kádak csiszolásával foglalkozott. Ez nagyon nehéz és egészségtelen munka volt. Sokan egy-két év múlva visszajöttek szegényen, mások meghaltak betegen, idegenben, néhányan végleg ott ragadtak. Eredeti szándékuknak megfelelően kevesen tértek haza, talán ketten-hárman. Közéjük tartozott Tódor János, aki távolléte alatt családját folyamatosan pénzküldeményekkel is támogatta.

2. kép. Tódor János (a középső sorban a kép jobb szélén) és Amerikába induló társai, 1910

B. TÓDOR ENIKŐ

Amíg Tódor János Amerikában volt, lezajlott az első világháború. Tíz évi keresetének nagy részét magyar hadi kölcsönbe fektette, így az odaveszett. A háború után, 1919-ben a román királyság megszállta Erdélyt. Az 1920-as trianoni békeszerződés szentesítette ezt a megszállást, ezzel 1.670.000 magyar került idegen uralom alá.

A hivatalnokréteg románra cserélődött, és megkezdődött egy gazdasági-társadalmi átrendeződés. A falusi gazdák számára ez önmagában még nem hozott volna életmódváltozást, mert sem technológiai, sem egyéb gazdasági fejlődést nem jelentett, inkább valamelyes visszalépést. A nyelvváltás viszont a hivatalos ügyek intézésében megkeserítette az egyszerű emberek életét. Erdély vegyesen lakott területein ez valószínűleg nem jelentkezett ilyen élesen, hiszen ott a háromnyelvűség (magyar, német, román) meglehetősen elterjedt volt.

Tódor János 1921-ben – már Romániába – hazatérve, maradék pénzéből házat épített, földeket vásárolt. Ezáltal a közepesen jómódú kisbirtokos családok közé emelkedtek a faluban. Életük alakulásában jelentős szerepet játszott a románosító politika.

A szülők

Ahogy a gyerekek felnőttek, a két nagyobb elkerült a háztól. Mózes (1909-1963), a legkisebb, szüleivel maradt. Ő 1933-ban összeházasodott Juon Rebekával (1912-2001). 1934-ben volt Erdélyben csúcsponton a románosítási hullám. Homoródalmáson a romános hangzású nevéket, mint például Csíki, Juon, Kolésa, Sorbán, Tódor, Oláh, Gódra, Isztojka, Ráduly, Vaszi megfélemlítéssel, esetenként pénzbüntetéssel, vagy akár fizikai terrorral igyekeztek rávenni, hogy románoknak vallják magukat. Románokként álljanak át a román görögkatolikus egyházba, építsenek a faluban lévő fatemplom helyett nagyobb görögkatolikus román templomot. Az átállókat aztán kisebb-nagyobb előnyökben részesítették.¹⁵ Ekkor született Mózesnek és Rebekának az első fia, Albert, az én édesapám. Őt görögkatolikusnak keresztelték és csak 13 éves korában, a konfirmáció keretében vallhatta meg unitárius hitét.

3. kép.
Tódor Albert édesanyjával
Juon Rebekával
az óvoda udvarán, 1935

¹⁵PÁL 2013/a-b.

Édesapámé az utolsó generációk egyike, akik még otthon születtek. Az ő gyerekei már szülőotthonban vagy kórházban jöttek a világra. Édesanyja elmesélése szerint Tódor Albert „szembement az esztendővel”, vagyis megindult már 9 hónapos korában. Gyerekkoráról 2013-ban így mesélt: *„Gyerekkori emlékem már 5 éves koromtól van, halványan: tűzgyújtást csináltam egy kis fejszével, játszottam, szánkóztam télen. Nyárban pedig már 5-6 éves koromban volt feladatom is, pipéket kellett őrzönm, patakra hajtani, a teheneket télbe megfésülni, ennök is adni, már 6-7 éves koromban, tavasszal szántás: cimborálás (a szántás alatt vezetni kellett a teheneket, lovakat, előttük kellett menni, hogy jó nyomon vágjon az eke). Tehát a felnőttekkel ott kellett lenni a gyerekeknek is, és részt kellett venni a gazdasági munkákban. Kőszedés a szántóföldeken, pucolás a kaszálókon, főleg tavasszal. Nyáron szénagyűjtés, kaszálás, növényápolás stb. Ezek a munkák naponta megismétlődnek a falusi gazdálkodásban, felnőtteknek, gyerekeknek egyaránt, főleg a mi gyerekkorunkban. Óvodába jártam 3-tól 6 éves koromig, tehát 1937 és 1940 között. Emlékszem, sokan voltunk. A kisebbek a kisebb padon, a nagyobbak egy nagyobb padon, egy osztályszobában. Az óvó nénikre nem emlékszem, de az óvodás társaimból sokra igen, akik még megvannak, de sokan nincsenek már életben.”*

A románosítás akkoriban részben erőszakkal, részben érvényesülési lehetőség reményében történt. A hatalomváltás átrendezte a társadalmi viszonyokat. A falu régi vezetői kegyvesztettek, az új vezetők, állami állások betöltői a (többségben román eredetűnek tartott) szegényebb rétegből rekrutálódtak. Tódor Mózes és családja, a nyomásnak engedve, 1935-ben Oklándra, a járási székhelyre költözött, mert ott jutottak munkalehetőséghez, mint „románok”. Mózes hivatalsegéd lett, Rebeka takarítónő. Ott született meg 1936-ban másik fiuk, László. 1938-ig voltak Oklándon, majd addigi munkájuknál jobb lehetőség adódott a szülőfalujukban. Mózes így két évig a homoródalmási közbirtokosság erdészeként dolgozhatott. Ekkor a két gyerekkel az *Odorfenyő* nevű helyen laktak egy erdészházban, a falutól mintegy 30 kilométerre. A fiatalasszony nem bírta ezt az életformát, lelki beteg lett, így orvosi javaslatra visszaköltöztek a faluba. Ott újra bekapcsolódtak Mózes apjának, Tódor Jánosnak, az „amerikás Tódornak” és Kádár Rebekának a családi gazdaságába, akiknek nagyobb gyermekei már külön háztartásban éltek. Albert 1940-ben, 6 éves korában ment iskolába. Ekkor jött a bécsi döntés, Észak-Erdélyt, így a Székelyföldet is visszacsatolták Magyarországhoz, „magyarok lettek” négy esztendőre. A település a „kicsi magyar időben” fejlődött, a Vargyas-szorosban lévő Orbán Balázs barlangtól a faluba vezető útig szekérrel járható hidakat építettek, ott szállították a barlangból a guanót, amely a foszforgyártás értékes alapanyaga volt. Ugyancsak a bécsi döntés után rombolták le a faluban erőszakkal épített román görög katolikus templomot. A „magyar világ” újra változtatott a társadalmi kapcsolatok és pozíciók rendszerén, a románbarát vezetők helyére magyarországi hivatalnokokat telepített. Albert 1940 és 1947 között végezte el a 6 elemi osztályt magyar nyelven. A háború az egész falu életére rányomta bélyegét. Nem volt család, amelyik ne lett volna érintve a katonai szolgálattal. Albert édesapját 1941-ben behívták a magyar hadseregbe átképzésre. 1943-ban újra bevonult, Gyergyótölgyesen szolgált, a határon. Nyáron két hétre hazaengedték mezőgazdasági munkák végzésére. 1944. március 3-án egy felderítés alkalmával orosz fogságba esett. Nagyapám fogságba esésének történetére az ő elbeszélése alapján édesapám így emlékezett: *„Az egységük körül oroszok voltak. Apámékat elküldték a századtól felderítésre, de az oroszok járőre mindjárt el is fogta őket. Apám azt mondta, annyian voltak, mint a rosta lika, ott tetvésződtek, bolházkodtak, ettek egy nagy tisztáson. Aztán összeütköztek, de ők már el voltak fogva. Aztán a századból nem sokan maradtak meg, de valamennyien meg. Aztán azok úgy vonultak es vissza, magyarok is, a németek is. Melyik fogságba esett, melyik nem. Kettőt-hármat láttak meghalva is, köztük a káplánjukat. Őket Gyergyószentmiklósrá vitték, onnan Focşani-ba, két hétig tartott az út gyalog, ott bevagonírozták őket, gyenge nyári ruhában, fel az északi tengerre. Ott volt egy nagy papírgyár, a Fehér-tenger egyik szigetén, oda úsztatták a fát és ők a feldolgozó üzemben dolgoztak. Mikor mínusz 40 fok volt, akkor nem vitték ki őket munkára. Mínusz 35 fokban kenték be magukat fagykenőccsel. Amelyik elálmosodott, aludt el, ha nem rázták fel, meg volt halva.”* Nagyapám tehát hadifogolyként Arkhangelskbe került, majd az ott töltött három év után hazaúton, egy bányatelepen megállították

őket, és a jobb fizikai állapotban levőket – köztük nagyapámat is – még egy évig kényszer munkán dolgoztatták.

1944 nyarán Mihály király átállt a Szövetségesekhez és megtámadta Magyarországot. Az átállt román hadsereg megszállta Erdélyt. Újra hatalomváltás és hamarosan társadalmi rendszerváltás következett. A szovjet megszállás, majd a Ceaușescu éra alatt a fokozatos társadalmi átalakulás és a lassú technikai fejlődés volt jellemző, összességében azonban ez alatt a 45 év alatt visszafordíthatatlan életmód és értékrend változások történtek. Albert számára 1944-től – édesapja fogságba esésétől – a mindennapi iskolába járás lehetetlenné vált. Erről az időszokról így emlékezett meg: *„Ekkor nagyapámmal dolgoztam a gazdaságban, ezért a hetedik osztályról már nem tudtam levizsgázni. A családfe hiánya mindenre kihatott, még akkor is, ha a nagyszülők nagyon ügyesek voltak. A háború alatt is és utána is hús, búza és más gabonafélékből nagy beszolgáltatások voltak. Különösen nagy szegénység volt az 1946-os szárazság idején. Almáson mellékkeresetbe mészégetés útján lehetett jutni. Az égetett meszet ponyvás szekereken, távoli településekre is elvittük. Egészen a Küküllő mentéig, a Nyárád mentéig, a Maros mentéig, a Mezőségig eljutottunk, valamint Erdővidékre is, egészen Nagyajtaiig, Bölönig, sőt még Ozsdoláig, vagy Kóhalom felé a Szászföldre is. A meszet, attól függően, hogy melyik vidéken járt az ember, pénzért, vagy gabonáért vették. Egy véka mészért jó esetben egy véka búza vagy törökbúza, szegényebb időben fél véka járt, vagy pénzben a gabona árának megfelelő összeg. Ha jól fogyott a mész, 3-4 napig, de ha messze kellett menni, 5-6 napig is távol voltunk. Éjszakai szállásaink a falvakban voltak 20-25 km távolságonként. Színalja beálló helyek, fogadók. Sok esetben már vártak ismerős szállásadók. 17 éves korban mentem először meszet árulni valamelyik szomszédal, és eljártam még nőülésem után is, amíg csak állami munkás nem lettem.”*

1945. március 6-án Romániában kommunista kormány alakult. 1946-ban a kommunisták választási csalással átvették a hatalmat és megkezdődött a sztálini diktatúra. 1947 februárjában a párizsi békeszerződés visszaállította az 1940 előtti román–magyar határt. Decemberben a kommunisták kihirdették a királyság megszűnését. Tódor Mózes az orosz fogságból 1948 októberében jött haza, végzetesen legyengült állapotban, de 1949-től már ő volt otthon a gazda. Okos, jó tehetségű ember volt, jól tudott gazdálkodni. Lovakat vett, mert azokat is elvitték a háború alatt az oroszok a front átvonulásakor, az otthonmaradottak addig csak tehenekkel gazdálkodtak. Édesapám gyerekkori lakáshelyzetükről így beszélt: *„Ezt a házat, amiben lakunk, nagyapám építette 1922-ben, miután Amerikából hazajött. Mi anyámékkal laktunk az egyik házban (szobában) és nagyapámék a másikba. Ez a konyha, ahol most ülünk, közház volt. 1942-ben építették azt a kisházat, ami odalent van (a telken ezzel a nagyházzal szemben), az a „nannyó háza” de azt nem lakták akkor. Nagyapám 40 juhok tartott. Azokat eladta, amikor azt a melléképületet építették. De volt egy másik ügy is. Apámnak volt egy bitang lánya, s megtámadták a gyermektartás végett, s akkor el kellett adni szinte minden jószágot, mert ki kellett fizetni a gyermektartást. S akkor az állat olcsó volt, s a gyerektartásra nagy pénzt ítélték meg. S akkor „vetkőzni kellett egyet”. De azután is volt 8-10 juhok örökké, két rossz ló is volt azért, s aztán lett jobb is.”*

1952. szeptember 21-én a közigazgatás átszervezése következtében szovjet mintára, Sztálin határozott kívánságára létrejön a Magyar Autonóm Tartomány Marosvásárhely székhellyel. Ennek az almási életre gyakorolt hatásáról nincs információ. A Tódor család életében 1954 hozta a következő változást. László, a fiatalabbik Tódor fiú egyetemre készült, Albert, a nagyobbik, otthon maradt gazdálkodni, de ősszel, 20 évesen behívták katonának. A falusi családokban általános gyakorlatnak számított, hogy a legidősebb fiú gazdálkodik a szüleivel, majd ő veszi át családfőként a gazdaságot, a kisebbek továbbtanulnak, vagy más módon próbálnak szerencsét.

A nehézüzemekhez került, két esztendőre Roman városába. Ott sokat kellett tanulni, főleg számolni. A katonaságnál tanult meg sok mindent, aminek hasznát is vette egész életében. Az eskületétel utáni első télen a magyar nemzetiségű katonákat délutánonként román nyelvre oktatták. Írást, olvasást, nyelvtant és történelmet tanultak. A tanítás hetente 3 alkalommal zajlott, 2 óra időtartamban. A nyelvtanításon kívül elég komoly matematikai oktatásban is részesültek az arra

kiválasztottak, többek között ő is. Egy két és fél hónapos éleslövészeti gyakorlaton, és 1955-ben Nemzetközi Hadgyakorlaton vett részt.

1956 tavaszától az ezred élelmezési raktárosaként tevékenykedett, feladata az élelmezéshez szükséges áruk beszerzése, raktározása és kiadása volt. Innen szerelt le 1956 novemberében. Kérdésemre, hogy az 1956-os események hogyan érintették a hadsereget, azt válaszolta, hogy teljes hadikészültség volt mindvégig, ők is azért szereltek le október helyett csak novemberben. Hazatértekor a gazdaság még megvolt, de kötelező beszolgáltatás volt és sok adó. Ez megpecsételte a hagyományos falusi gazdaságok sorsát. Minden volt, csak pénz nem, így a fiatalok megpróbálták „állami munkára” menni. Azon a télen nyílt lehetőség a közeli Hargitafürdőn működő kaolin bányában dolgozni, ide jelentkezett, és itt dolgozott bányászként 1957 júniusáig. Nyárra hazament, kellett a gazdaságban, mert öccse már egyetemre járt, apja gyenge volt (a hadifogság után komoly szívproblémákkal küszködött). Akkoriban a legények, fiatal emberek ősztől tavaszig városra mentek szezonális munkákra. Az őszi mezei munkák befejeztével Albert is elment Brassóba pénzt keresni. Ekkor a falu fiatalságának nagy része ott volt, mert a fizetés szempontjából vonzóak voltak a munkalehetőségek, azonban nagyon rossz körülmények között éltek és dolgoztak. Albert kőműveseknél dolgozott 3 hónapot, utána egy metángáz vállalatnál rakodómunkásként 1958 nyaráig.

1958-ban a szovjet csapatok kivonultak Romániából, ettől fogva enyhült a kommunista diktatúra, de egyben az autonóm tartomány felszámolása is megkezdődött. A területet 1960-ban felosztották Maros és Brassó tartományok között. Az autonóm terület Maros-Magyar Autonóm Tartomány néven élt tovább, azonban egy színmagyar terület, Háromszék Brassó tartományhoz került. Ennek ellenére a falusi élet valamelyest könnyebbé vált.

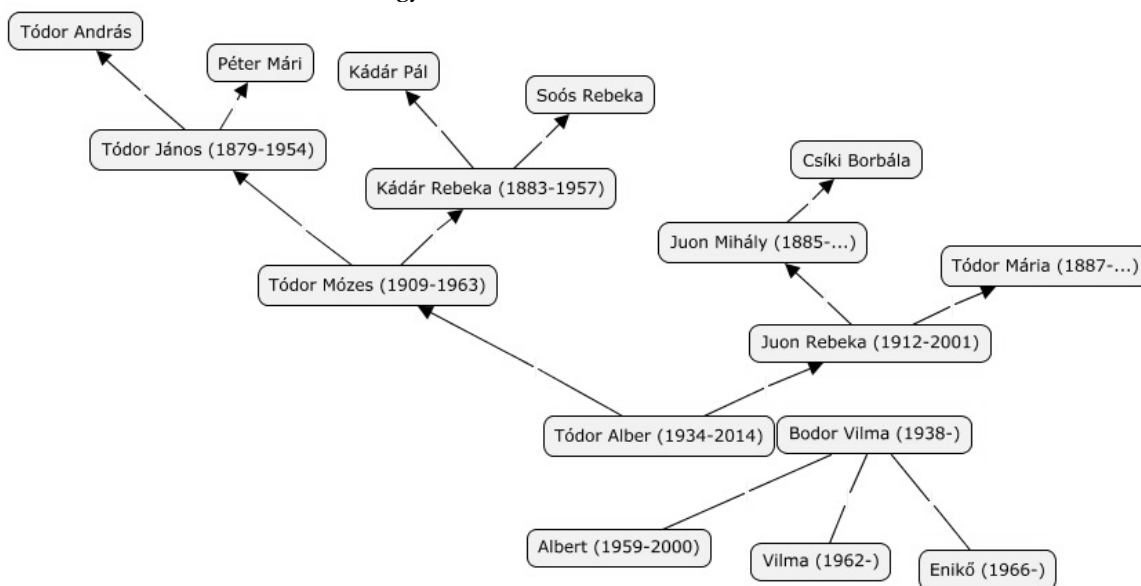
Idősebb Tódor Albert családja

Albertet a nyári munkák újra hazaszólitották falujába. A föld volt az első, azután jöttek a kiegészítő jövedelmek. 1958-ban az ugyancsak homoródalmási Bodor Vilmával (1938-) jöttek haza, aki 1954 óta dolgozott Brassóban. Ősszel összeházasodtak. Itt meg kell jegyezni, hogy a faluban ez volt talán az első nem rang szerinti házasság. Vilma rangosabb (földműves) családból jött, mint Albert (aki pásztor család sarja volt). Régebben a földműves, akármilyen szegény is volt, nem vette a pásztorbotot a kezébe, nem lett juhász, inkább napszámba járt, ha olyan volt a rangja. Anyai dédapámat inkább megszülte üknagyanyám „bitangba” (házasságon kívül), de úgysem mehetett rangján alul férjhez. Gyermekeit aztán az anyja nevelte, ő pedig férjhez ment rangja szerint. Abban tehát, hogy szüleim összeházasodhattak, anyai nagyapám (bíróviselt ember) felvilágosult gondolkodásának nagy szerepe volt. A fiatalok Albert szüleinek házában telepedtek le és nekifogtak

4. kép. Tódor Albert 1954 (középen)

gazdálkodni. Ekkor édesapja betegsége miatt már Albert volt a családfő. Vilma 3 hektár földet, majd később még 1 hektárt hozott a házasságba Albert 7 hektárja mellé. Abban reménykedtek, hogy a kollektivizálás a rossz minőségű földek miatt nem fogja elérni Homoródmámost. Együtt dolgoztak a családi gazdaságban. 1959-ben Albert nevű fiúgyermekük született. Édesapámnak 1959 telén lehetősége nyílt a felnőttek felzárkóztatása keretében tanulni. Ekkor fejezte be az általános iskolát. 1960 őszén cséplőgépnél dolgozott, itt tudta meg, hogy Udvarhelyen lehetőség van tanfolyamot végezni az ottani Gép és Traktor Állomáson. Beiratkozott oda és tavasszal sikeres vizsgát tett. 1961. március 1-jétől traktoristaként dolgozott a Gép és Traktor Állomáson, melynek akkor a szomszéd faluban, Karácsonyfalván volt a székhelye. 1962-ben Almáson is megtörtént a kollektivizálás.¹⁶ Minden gazdasági eszközt, jószágot felleltározta és összegyűjtöttek, megállt minden kereseti lehetőség. Később ugyan a kollektívban végzett munka után már fizettek, de legtöbbször terményben. Ekkor kezdtek a fiatal gazdálkodók az ipar felé fordulni. Traktoristák, sofőrök, bányászok, vasgyári dolgozók szerettek volna lenni, vagy városon építkezésekhez szegődtek. A nagycsaládok felbomlottak, elérhetőnek tűnt a városi élet, a civilizáció vívmányai eljutottak a falvakba is. Eljött a hagyományos paraszti világ alkonya. 1962-ben született meg idősebb Tódor Albert második gyermeke, Vilma. Édesanyám otthon dolgozott, és alkalmanként a kollektívba is járt az anyósa helyett, akinek a nevén a földek voltak, így ő kollektív tag lett. Édesanyám azonban sosem lépett be a kollektívba, akárcsak édesapám, aki traktoristaként nem a kollektív, hanem a gépállomás alkalmazásában állt. 1963-ban, 54 éves korában meghalt apai nagyapám, Tódor Mózes. Ugyanabban az évben édesapámat, idősebb Tódor Albertet megválasztották a traktorista brigád vezetőjévé, a kinevezés feltételeként 1964-ben belépett a pártba. Telente minden évben szakmai továbbképzéseken vett részt. Ezek a képzések általában kétszer 10 naposak voltak és Udvarhelyen zajlottak. A képzéseken a fejlődő technológiákkal, munkamódszerekkel ismerkedtek. Édesapám elmondása szerint „1965-1980 között jól ment sok minden. A faluban építkeztek, segített a kollektív is mindenkinek.” Édesapámék is bővítették a szülői házat, két alkalommal is, először a 70-es, majd a 80-as években. A ház eredetileg tornácos volt. Ez beépítésre került, helyére előszobát építettek, kicserélték az ablakokat és az ajtók egy részét, a gerendázatból plafon, a közházból pedig konyha lett. A padozat is kicserélésre került és a tetőszerkezet is megújult. Második alkalommal egy szobával, fürdőszobával, alatta lakópincével bővült ki a ház. Én, Enikő, harmadik gyermekükként 1966-ban születtem.

5. kép. Idősebb Tódor Albert és Bodor Vilma családja

¹⁶ OLÁH 2006.

Ezekben az években az állami munkások a gyerekeik után támogatást kaptak. Falun 50 leit, városban 100 leit gyermekenként. 1965-től már Nicolae Ceaușescu irányította az országot. Az 1968-ban általa kialakított közigazgatási rendszer megszüntette a Maros-Magyar Autonóm Tartományt, és két megyét hozott létre a helyén: Maros és Hargita megyét. A Ceaușescu éra kezdetét, a 60-as évek végét és a 70-es évek elejét Romániában a gazdasági fejlődés és a relatív jólét jellemezte. Akkoriban a társadalmi, szociális, kulturális helyzet gyorsan változott, a mezőgazdaság gépesedett, hatalmas külföldi kölcsönökből fejlődött az ipar, de a faluban azért még élt a népi kultúra. Az almási asszonyok többféle szövési technikát ismertek, de a szedetttes szövésének technikái azon a vidéken nem voltak ismeretesek. Ezt Kardalus Jánosné tanítónő ismertette meg velük. 1973-74-ben az óvoda egy üres termében 4 szövőszéket állíttatott fel, és a fiatal asszonyoknak szövésoktatást szervezett. Ebbe bekapcsolódott édesanyám is. A 4 szövőszéken 16 asszony dolgozott egymást váltva. A következő év telén az asszonyok az új művelődési ház és a templom számára egy-egy garnitúra szedetttest szöttek. Édesanyámék azon a télen saját részükre is szép szötteket készítettek szomszédasszonyával, Antónia Idával. 1974-től édesapámat több alkalommal megkeresték a párt emberei, akik kádereket toboroztak. A község akkori vezetése nem működött jól, és őt választották ki a néptanács elnökségre és pártbizottsági titkárságra. 1975-ben kinevezték, majd megválasztották 2,5 évre. Még abban az évben 2 hónapos felkészítőn vett részt, ahol mind néptanácselnökök voltak jelen. A felkészítés szakmai jellegű volt, jogi és községvezetési témákról oktatták őket. Néptanácselnökként 1976-ban kezdeményezte a község vízhálózatának önerőből történő kiépítését, amit az 1979-80-as évekre minden állami támogatás nélkül sikerült elvégezni. Ez nagyon sok szervezést, a családtól pedig nagy áldozatvállalást követelt. 1976-ban Brassóban egyéves párt továbbképzésen vett részt: politikát, politikai gazdaságtant, történelmet, agrártudományokat tanultak román nyelven. Ez idő alatt a helyettes titkár és az alelnök vezette a községet. Édesanyám 1977 tavaszán vállalt munkát. A helyi szövetkezet cukrászdát nyitott, itt lett ő elárusító. Ekkor testvéreim már Udvarhelyen tanultak, kellett a pénz, így nagyon jó volt, hogy édesanyám is keresettel rendelkezett. 1978-ban édesapámat újraválasztották tisztségébe. 1979-ben Kolozsváron újabb továbbképzésen vett részt, ugyancsak pártvonalon. Ezek a távollétek édesanyám életét nagyon megnehezítették.

A '80-as években Ceaușescu súlyos gazdasági megszorításokat vezetett be, aminek következménye mély gazdasági válság és a lakosság teljes elszegényedése volt. A káderpolitika is változott, az egyenjogúság nevében női vezetők kellettek, így Almáson is női néptanácselnököt neveztek ki. Édesapám 1980-tól a községben működő kőbánya megüresedett vezetői posztját vette át, és 1990 őszéig, nyugdíjazásáig (57 éves koráig) itt dolgozott. Bátyám, ifjabb Tódor Albert 1980 és 1984 között Kolozsváron végezte az egyetemet. Végzése után nem sokkal Magyarországra nősült, 1985-ben hagyta el az országot. A belpolitikai helyzet rohamosan romlott. Romániából menekülni kezdtek az emberek. 1988-89-ben, a falurombolás idején Homoródalmás közigazgatási önállósága megszűnt, és a szomszédos, nagyobb lélekszámú Lövétehez csatolták „Lövéte, Homoródalmás utca” néven.

Az 1989. december 22-én kitört forradalom véget vetett a Ceaușescu diktatúrának. Az ekkor átmenetileg enyhülő magyarellenes politika az 1990-es marosvásárhelyi véres márciusban csúcsosodott ki. A későbbi konszolidációt időről időre megújuló politikai magyarellenesség jellemzi. A falu társadalmát egészen átformálta a fogyasztói társadalom térhódításával járó gazdasági-társadalmi átrendeződés. Én 1989-ben Magyarországra mentem férjhez, nővérem 1990-ben ugyancsak Magyarországon telepedett le. Édesapám, mint bizottsági tag, részt vett 1990-1992 között a földek újraosztásában. Erre az akkori helyi tanács kérte fel mint köztisztviselőként álló személyt. A rendszerváltás után is a közösség megbecsült tagja volt, akinek véleményét a fiatalok gyakran kikérték, segítségét elfogadták. Az előző rendszerben betöltött vezető pozíciója semmilyen negatív hatással nem volt életére a változás után. Úgy tudott munkálkodni abban a rendszerben is, hogy mindig megbecsülték. Erre az időszakra 2013-ban így emlékezett: *„Az 1989-es változás a szocialista országokban újabb összeomlást eredményezett. Almáson több mint 100 család gyorsan kiállt a kollektívából, ők jobban jártak, mert a földjeiket mind visszakapták, mindenki amennyivel belépett a*

B. TÓDOR ENIKŐ

kollektívbe. Állatot is kaptak, a belépési leltárak értékét próbálták alapul venni. De a kollektívnek volt egy csomó adóssága, s azt meg kellett adniuk a bennmaradtaknak. Utána már nem a belépési leltár, hanem a ledolgozott normák alapján számolták a szétosztani valót, s az sokkal kevesebb lett, mint az előzőké. A kollektív feloszlása nem volt zökkenőmentes, de sikerült az összes nagy istállókat átmenteni, nem lettek széthányva, így most is állatokkal van megtöltve az egész. Egy-egy nagy állattartó gazda tulajdonai. Sokan megpróbálták gazdálkodni újra, de a felnőtt korosztály gyorsan kiöregedett, az ifjúság nem értett hozzá, de nem is volt háttere, így aztán a mi vidékeinken 80-90%-ban csak kaszálónak maradt a szántóföld, ezért az állattenyésztés kezdett fejlődni. Eleinte gazdálkodott a nép, de lassan elkedvetlenedtek. Drága volt a gép, az alkatrészek a gépekhez, az üzemanyag. Nem volt – és még most sincsen – igazi, vállalkozó szellemű gazdacsalád. A földhasználat, a föld igazi művelése még várat magára. Főleg a távoli kaszálók erdősödnek, nincsenek művelve, így csak bozót- és gyomerdők születnek. Kevés a föld értéke, nagyon sok olyan hely van, amit nem ismernek az új tulajdonosok (az örökösök). Óriási értékek elvesznek. Ma a faluban kevés a lehetőség az ipari munkára. Van egy fafeldolgozó vállalkozás, ahol vagy 50 ember dolgozik, de minimálbért adnak, vagy csak szezonmunkásként, bejelentetlenül foglalkoztatnak. Valamit jelent a közbirtokosság is, a több mint ötezer hektáros erdő és legelő művelése, haszna, de 5-6 állandó dolgozó foglalkoztatásán kívül, a többi munkát csak szezonális. Van viszont szarvasmarha tenyésztés, tej- és hústermelés, és lehetne fejleszteni a juhászatot is. Most már, 25 év után, lehet gépeket venni, európai támogatások is vannak. De nagyon bezárult a falu, régen nem ilyen volt. Senki se megy sehová, mindenki csak a tévé előtt ül. Elkényelmesedtek az emberek.” Ez a visszaemlékezés persze meglehetősen szubjektív, hiszen édesapám korosztálya számára még mást jelentett a vállalkozás.

6. kép. Szüleim, Bodor Vilma és idősebb Tódor Albert, 2012

Ő a föld szeretetét kisgyerekként tanulta meg és az 1990-es években nagy örömmel vágott újra bele a gazdálkodásba. Sajnos a visszaszolgáltatott földekkel nem kapták vissza azokat az eszközöket, amelyekkel annak idején földjeiket művelték. Azok az eszközök persze már amúgy is nagyon elavultak lennének. Aki tudott, traktort vett és úgy gazdálkodott. Édesapám nem élt már ilyen lehetőségekkel. A barátok, komák egymást segítve dolgoztak. Egyeseknek lovas szekere volt, más a kaszáló gépet tudta kezelni. Munkamegosztás, egymás segítése jellemezte a gazdálkodásukat. Édesapám az erdei kaszálónkon házat és csúrt épített, a visszkapott földek mindegyikét hasznosan művelte. Az egyik legnagyobb haszna az volt, hogy gyermekei és unokái is megtapasztalhatták valamennyire a paraszti munka nehézségeit és szépségeit. Édesanyám 1993-ban hagyta abba a munkába járást, ekkor még nem volt nyugdíjas korú, de megromlott egészségi állapota erre készítette. 1995-től kapja nyugdíját. Idős szüleim az utóbbi években újra földjeiken gazdálkodtak. Ezek egy részét kezdetben még szántóként használták, majd – erejük fogytával – lassan átváltották kaszálókká. Ez a folyamat az egész előregedő falura jellemző. Családunk életének egyik legfájóbb eseménye, hogy 2000 őszen meghalt bátyám, aki ekkor 40 éves volt. Őt még a régi hagyományok szerint, háztól temették.

Homoródalmás ma

Mi ketten lányok az öt unokával gyakran járunk haza látogatóba, nyaralni. Annak idején a gyerekek is segítettek a nagyszülőknél. Láthattuk, ahogy lépésről lépésre változik a gazdálkodás, az életmód. A művelt területek a falu köré szűkültek, néhány helyi vállalkozó kezére kerültek a távolabbi birtokok, az életmód városiasodott és egyre rendszeresebbé vált a városi, külföldi munkavállalás. A kábeltelevízió elterjedése radikálisan csökkentette a közösségi alkalmakat, gyorsan megváltoztatta az öltözködési, viselkedési szokásokat és az emberek igényeit.

Almás sorsát megpecsételte, hogy az első két-három választási ciklusra megválasztott vezetőség nem látta meg a közösségi és gazdasági fejlesztés kínálkozó lehetőségeit. Tíz év alatt csupán a kábeltelevíziót vezették be a kommersz csatornákkal, ami több erkölcsi kárral, mint haszonnal járt. Nem sikerült élni az egyszer kínálkozó lehetőséggel, a változtatások elmaradása mára a valamikor jómódú és sikeres közösség súlyos társadalmi lemaradásához vezetett. A 1990-es években sok fiatal külföldön vállalt munkát, a férfiak iparban, építkezéseken, az asszonyok mezőgazdaságban és idős emberek mellett dolgoztak.¹⁷

2005-ben tárgyalások kezdődtek Romániának az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról, amire 2007. január 1-jén került sor. Románia csatlakozása megkönnyítette a külföldre származottak rendszeres hazautazásait. Ez valamelyest élénkítette a fejlődést. A falu életében nagy változást hoztak a csatlakozási pályázatok is. A gazdálkodók közül a fiatalabbak, világlátottabbak éltek ezek lehetőségével, és az átlagosnál valamivel jobb módszereket vezettek be, de gazdaságuk nagyon támaszkodik az uniós támogatásokra.

Idősebb Tódor Albert közösségszolgálatának két jelentős eredménye volt: polgármesterként az első vízvezetékrendszer létrehozása, kőbányavezetőként pedig az utak helybeli kővel történő javíthatása. Homoródalmáson az ő irányításával jött létre a megye első és akkoriban egyetlen önerőből készült települési vízvezeték hálózata. Mára az általuk épített helyébe új vízvezeték épült, a főutat leaszfaltozták. Édesapám egészségi állapota 2010-től már gyorsan romlott. 2014-ben halt meg otthon, abban a házban, amelyikben 1934. február 3-án született. Temetése már az új ravatalozóból történt.

¹⁷ OLÁH 2003.

Irodalom

- BÁRDI 2005 Bárdi Nándor (Ed.), *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.
- D. LŐRINCZ 1997 D. Lőrincz József, „Milyen értékek alapján épül a romániai magyar társadalom”, IN *Antropológiai Műhely* 1 sz., 5–29.
- D. LŐRINCZ 2004 D. Lőrincz József, *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.
- GAGYI 2006 Gagyí József, „A szocializmus győzelme falun...”, IN *Székelyföld* 2006/1. sz., 175–194.
- KARDALUS 1980 Kardalus János, *A homoródalmási mészégetés*, IN *Népismereti dolgozatok 1980*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 64–75.
- KOZMA 1943 Kozma Miklós, *Homoródalmás monográfiája*, kézirat, Homoródalmási Dávid Ferenc Általános Iskola.
- MÁRKOS 1958 Márkos András, *Homoródalmási szállások*, IN *Ethnographia* LXIX, 437–447.
- MIHÁLY, OLÁH 2013 Mihály János; Oláh Sándor (Eds.), *Mi ide tartozunk a földhöz...*, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.
- OLÁH 2001 Oláh Sándor, *Csendes csatatér. Kollektívizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949-1962)*, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.
- OLÁH 2004 Oláh Sándor, *Két székely falu vendégmunkás-potenciája*, IN Oláh Sándor, *Falusi látlelet*, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.
- OLÁH 2004 Oláh Sándor, *Társadalmi konfliktusok egy székely falu kollektívizálása idején. Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 295–313.
- OLÁH 2006 Oláh Sándor, *Térség és kultúra*, Alutus Kiadó, Csíkszereda.
- OLÁH 2008 Oláh Sándor, *A falusi önállósodás előzményei és társadalmi környezete*, IN *Térség* 2008/1, Státus Kiadó, Csíkszereda.
- OLÁH 2008 Oláh Sándor, *Változási folyamatok kulturális mezőben*, IN Bíró A. Zoltán; Csomortáni Erika (Eds.), *Kultúra – Térség – Jövőkép – Székelyföldi kultúrakutatások*, Alutus Kiadó, Csíkszereda.
- ORTUTAY 1937 Ortutay Gyula, *Magyar népismeret, Magyar Szemle Kincsestára* 9., Magyar Szemle Társaság Kiadása, Budapest.
- PÁL 2013 Pál János, *Román nemzetépítési kísérletek a székelyföldi unitárius közösségekben (1920-1940)*, <http://itthon.transindex.ro/?cikk=20940>
- SÁRKÁNY 2000 Sárkány Mihály, *A társadalomnéprajzi kutatás hazai története*, IN Paládi-Kovács Attila (Ed.), *Magyar Néprajz VIII. Társadalom*, Akadémia Kiadó, Budapest, 29–66.
- SZABÓ 2005 Szabó Árpád Töhötöm, *Megismerés és tapasztalat: az erdélyi falu problematikája*, IN *Magyar kisebbség. Nemzetpolitikai szemle. Vidékfejlesztés és falupolitika*, IX. évf. 3-4. sz., 36–37.
- SZABÓ 1980 Szabó Gyula, *Volt egyszer egy gyermekkor*, Albatrosz, Bukarest.
- VARGA E. 1998 Varga E. Árpád, *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I. Népszámlálási adatok 1850-1992*, Budapest-Csíkszereda.
- ZEPECZANER 1993 Zepeczaner Jenő, *A Kishomoród mente gazdaságtörténeti vázlata Udvarhely vármegyében*, kézirat.

B. Tódor Enikő

Szabadtéri Néprajzi Múzeum
Szentendre, Magyarország
E-mail: 66teni@gmail.com

**SCHIMBĂRILE MODULUI DE VIAȚĂ ÎN MEREȘTI (HOMORÓDALMÁS)
PRIN EXEMPLUL TRAIECTORIEI DE VIAȚĂ A LUI TÓDOR ALBERT**

Rezumat

Tatăl meu, Tódor Albert sen. a trăit între 1934–2014 în comuna Merești (județul Harghita, România). În această perioadă au avut loc mai multe schimbări politice și sociale radicale, care au avut influențe irevocabile asupra vieții din spațiul rural. În studiul prezent, am cercetat efectele transformărilor, care s-au produs în acest interval destul de lung, bazându-mă pe exemplul de viață al tatălui meu. Concluziile mele sunt valabile și în contextul satelor învecinate, de pe Valea Homoroadelor.

**THE LIFESTYLE CHANGES OCCURRING IN MEREȘTI (HOMORÓDALMÁS)
BASED ON THE LIFE OF ALBERT TÓDOR**

Abstract

My father, Albert Tódor the elder lived in Merești (Homoródmás) between 1934 and 2014. During this time period, several sociological and political changes occurred in Transylvania which have influenced the rural lifestyle. In my paper I would like to examine the most important changes based on their effects on my father's life. The conclusions I have drawn apply to all the other villages settled on the Homoroadelor Valley.

